

A világgazdasági környezet csatlakozásunk várható időpontjában

– Intézkedések a mezőgazdaság nemzetközi versenyképessége érdekében –

Hazánk ökológiai adottságai jók, a gazdálkodás feltételei nemzetközi összehasonlításban mérve kiválóak. Talajviszonyaink, éghajlati sajátosságaink, a sajátos mikroklímával rendelkező régióink termelési potenciálunkat alkalmassá teszik a nemzetközi piacokon való eredményes megmérettetésre. Agrárgazdaságunk évtizedek óta a hazai fogyasztást messze meghaladó termelési többletekre képes. Termékei a világpiacon kelendők, versenyképesek, a termékeink iránti kereslet hosszú távon is prognosztizálható. A jó kondíciók nyújtotta lehetőségek kihasználása nemzeti érdek, komparatív előnyeink kézzel fogható versenyelőnyt jelentenek a nemzetközi porondon. Adottságaink – megfelelő természettechnológiák alkalmazása és jó piaci alkalmazkodás mellett – hosszútávon is lehetőséget biztosítanak versenyképességünk fenntartására, ill. javítására. Ehhez azonban rendszeresen vizsgálnunk, elemeznünk kell az egyes erőforrások versenyképességünk alakulásában játszott szerepének változását, a termelési tényezők optimális kombinációinak lehetőségeit és konkurenseink támogatási szintjeinek alakulását.

Az agrártermelés piaci feltételei

A magyar élelmiszergazdasági termelés növelési lehetőségeit a piaci kereslet függvényében célszerű vizsgálni.

A meglévő ökológiai adottságok, személyi-szakmai feltételek minél teljesebb körű kihasználására alapozottan továbbra is el-

sődleges cél a belpiaci igények, a hazai fogyasztó élelmiszerigényeinek megfelelő mennyiségben, minőségben és elérhető áron történő kielégítése. Ugyancsak alapvető piaci cél, hogy a külpiacokon is versenyképes termékek előállításával fokozzuk exportárbevételünket, megőrizzük és fejlesszük hagyományos exportpiacainkat és új piacokat találjunk agrártermékeink számára.

Magyarország reményeink szerint 2002-ben az EU tagja lesz. A csatlakozás optimális esetben az agrárgazdaság számára egy jelenleg 350 milliós lakosságot jelentő fogyasztói piacra való – vámhatárok nélküli – bejutást jelent, mely idővel, a csatlakozásra váró 11 közép-kelet-európai országgal együtt, akár 470 milliós piacra is bővíthet.

A csatlakozás versenyképességünk alakulására gyakorolt hatása ma még nem egyértelmű. Látható és érzékelhető, hogy az EU szigorúan szabályozott piaci rendtartásai a jogi és intézményi rendszer harmonikus együttműködésére épülnek. Az is nyilvánvaló, hogy az 1999 után kezdődő WTO tárgyalásokra való felkészülés jegyében változó, a további liberalizáció irányába elmozduló közös agrárpolitikához kell majd csatlakozásunk idején alkalmazkodnunk.

Termékeink a hazai és akkori EU-n belüli belső piacon vámhatárok nélküli megmérettetésre számíthatnak. A verseny minden tagállam piacán azonos intenzitású lesz és a költségek alakulása, a minőség, a megbízhatóság, a változó piaci igények

”
Továbbra is elsődleges cél a belpiaci igények, a hazai fogyasztó élelmiszerigényeinek megfelelő mennyiségben, minőségben és elérhető áron történő kielégítése. Ugyancsak alapvető piaci cél, hogy a külpiacokon is versenyképes termékek előállításával fokozzuk exportárbevételünket.
”

és nem utolsó sorban a marketingmunka dönt majd a piaci megmértetésben.

A magyar áruk ma szilárd piaci pozíciókkal rendelkeznek a hazai kereskedelemben, mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeink mintegy 70%-a ma is belpiacon talál gazdára. Az Egységes Belső piacba való integrálódásunk során felértékelődik a hazai piacon való megmaradás kérdése. De a hazai piac megőrzése nem csupán önmagáért fontos, hanem az EU-n belüli piaci jelenlét biztosítása nyugat-európai piacaink fejlesztése szempontjából is lényeges. Referenciát adó hazai piac hiányában ugyanis tartós exportsikerek sem alapozhatók meg, külpiaaci marketingmunkánk hiteltelenné válhat.

A jelenlegi magyar belső piac felvevőképességét az életszínvonal alapvetően befolyásolja. A hivatalos gazdasági prognózis szerint 2000-ig évi mintegy 2%-os fogyasztásbővülésre számíthatunk, ami az ezredforduló után 3%-ra emelkedhet. A fogyasztásnövekedés azonban nem egységesen, hanem erősen differenciáltan valósul meg. Egyrészt a kisebb fizetésű rétegek vásárlásai stabilizálódnak, másrészt – racionális fogyasztói viselkedést feltételezve – a magasabb fizetésű rétegek élelmiszerkereslete nő. A változások a fogyasztói igények erős szegmentálódásával járnak, ami egyértelműen a magasabb hozzáadott értékű, magasabb feldolgozottságú termékek iránti kereslet növekedését és az alacsonyabb feldolgozottságú termékek iránti kereslet stagnálását vetíti előre. A versenyképesség kérdése mindkét keresleti szinten kényszerítő erővel hat. A tét nem kisebb, mint a gazdasági növekedéssel párhuzamosan bővülő hazai élelmiszerpiacon megőrizni és lehetőség szerint bővíteni a hazai termelési fogyasztói bázisát.

Világpiaci tendenciák

Az OECD napirendjére tűzte az élelmiszerpiacok középtávú prognózisával foglalkozó elemzését. A jövő évezred első évtizedének élelmiszerpiacát vizsgáló anyag szemléletes előrevetítése annak a közgazdasági környezetnek, világpiaci miliónek, amelyben a magyar gazdaság szándékaink szerint csatlakozik az EU-hoz és a GATT-WTO megállapodás újratárgyalását követő kereskedelmi világrend az élelmiszertermékek világereskedelmének mozgásterét már érdemben befolyásolja.

Az OECD elemzői a következőkre számítanak:

- A mezőgazdasági termékek piacát továbbra is a javuló feltételek túlsúlya jellemezi. A gabonafélék, olajosmagvak és állati termékek világpiaci árai emelkednek. A javulás feltehetően még a 90-es évek elején tapasztalt konjunkturális áremel-

kedést is meghaladja. A világ élelmiszerkereskedelmét tehát javuló feltételek, növekvő világpiaci árak és bővülő élelmiszerkereskedelem jellemzi.

A hazai piac megőrzése nem csupán önmagáért fontos.

Referenciát adó hazai piac hiányában ugyanis tartós exportsikerek sem alapozhatók meg, külpiaaci marketingmunkánk hiteltelenné válhat.

- Az élelmiszerárak alakulását és a forgalom nagyságát az 1999. után várható kereskedelempolitikai változások (WTO) és a nem OECD országok, főként távolkeleti országok részéről megnyilvánuló erős importkereslet befolyásolja. Fontos ár-növelő hatás tulajdonítható ugyanakkor az exportszubvenciók tervezett nagyarányú leépítésének is. (Ha ezek a tendenciák megerősödnek, akkor feltehető, hogy sem az USA, sem az EK nem kényszerül a gabonakivitelét serkentő exportszubvenciók rendszer állandó működtetésére.)
- Az EU gabonaár-támogatásának további csökkentésével lesz képes növekvő piaci részesedést elérni a gabona világpiacán.
- Az állami beavatkozás mértéke a tejtermékek, a cukor és a rizs piacán feltehetőleg erős marad. Számos mezőgazdasági termék esetében a magas vámok továbbra is akadályozzák a GATT-kvótákon felüli termékkereskedelmet. Hasonló fékező hatást gyakorol a világ élelmiszerkereskedelmére az állami kereskedelem jelenléte és piactorzító hatása.
- Az élelmiszerek előállításával kapcsolatban feltehetőleg fokozódik a fogyasztók érzékenysége. A szabályozás iránti igény kiterjed az élelmiszerbiztonság és élelmiszerminőség, a szermaradványok szintje, a szennyezettség mértéke, az állatokkal való bánásmód és a genetikai manipuláció területeire is.

Csatlakozási esélyek, változó EU

A csatlakozás tervezett időpontjában a jelenlegi EU-t jellemző feltételrendszer, lényeges elemeit tekintve már, érvényét veszti vagy módosul. Az EU költségvetését megszabó, szabályozási rendszerét alakító külső és belső tényezők jelentősen módosíthatják azt az EU-t,

amelybe igyekszünk és amellyel a csatlakozási tárgyalásokat ez év március végén megkezdjük.

Néhány elemét ezen változásoknak már ma is sejteni lehet és ezek – ha nagy bizonytalanság mellett is, de – körülírhatók. Nézzük, milyen külső és belső kényszerek befolyásolhatják, változtathatják, módosíthatják csatlakozásunk idején az EU-t.

A legfontosabb *külső kényszert* az újabb liberalizációs lépésre készülő világkereskedelmi szervezet, a WTO, ill. annak a szabadkereskedelmet erőtető csoportja diktálja. A szabadabb élelmiszerkereskedelemben érdekelt országok erőteljes pressziót gyakorolnak a piacaikat erősen védő, protekcionista országokra és integrációkra. Így fel kell készülnünk:

- egyrészt az érdekeinket tükröző álláspont kialakítására és annak a lehetőségekhez mért érvényesítésére,
- másrészt arra, hogy az EU az 1999-et követő időszakban, az újabb liberalizációs lépéseknek köszönhetően, bizonyos mértékben rákényszerül belső piaci árának a külpiaci árakhoz való további közelítésére és az exporttámogatás drasztikusabb leépítésére.
- Az eddig folytatott WTO-szintű informális megbeszélésekből kitűnik, hogy a GATT megállapodás soron következő felülvizsgálata nagy valószínűséggel az import előtt álló akadályok további leépítését, a kötelező piacnyitás minimális mértékének növelését, a vámszintek mérséklését és a forgalmat kevésbé akadályozó kvótaadminisztráció kialakítását tűzi ki célul. Erőteljes a nyomás a világkereskedelmet leginkább torzító exporttámogatások teljes felszámolására, az állami kereskedelem visszaszorítására.

Ami a *belső tényezőket* illeti, igen erőteljes törekvés mutatkozik a pénzügyi szigor fokozására, az egységes pénznem bevezetése és a monetáris politika közösségi politikák szintjére való emelése miatt tapasztalható nadragszj-meghúzó költségvetési politika érvényesülésére.

Az ún. kemény maghoz való tartozás feltételeit meghatározó konvergenciakritériumok komoly áldozatokat követelnek az EU gazdaságilag erős pozíció-

ban levő tagállamaitól is, nemhogy a szegényebektől. A szociális feszültségeket felszínre hozó, a munkanélküliséget gerjesztő restriktív pénzpolitika a választópolgárokat is erőteljesen befolyásolja, érzékenyebbé teszi, amikor az agrártámogatások nagyságrendjét és elérhetőségének módját firtatják. Az is igaz ugyanakkor, hogy az EU ún. közös-piaci szakaszára jellemző önellátásra törekvés időszaka régen a múlté. Az 1992-es agrárpolitikai reform óta a Közösség a kibocsátást csökkentő, az intervenciós készlet szinteket mérséklő, a termeléskorlátozás és a közvetlen ártámogatás helyett a belső piaci árakat a világgpiaci árakhoz közelítő, az árvesztéseket pedig kompenzáló politikához nyúlt.

Másfelől a vidék megoldatlan problémái, a környezetvédelem gondjai új dimenziókat nyitottak. Így az EU a 2000. évet követően egyrészt külső kényszerek hatására, másrészt megváltozott belső prioritásai következtében jelentősen mérsékli agrártámogatási büdzsáját és komoly ésszerűsítéseket tervez, deregulációs intézkedéseket irányoz elő az új – 2000–2006 közötti – költségvetési periódusban. Ezzel szemben növekvő kiadásokra lehet számítani a vidékfejlesztés, a rurális térségek, a munkanélküliséggel sújtott régiók gondjainak enyhítésében is, új dimenzióban jelenik meg az emberi erőforrásokkal való gazdálkodás, a képzettségi szint elismerése.

Számunkra feltétlenül fontos: az EU-AGENDA 2000 c. bizottsági dokumentum szerint az agrártámogatások súlya, szerepe csökken. Felértékelődik ugyanakkor a kohézió szerepe, az egyenetlen fejlődésből adódó hátrányok csökkentésére irányuló politika.

A Közösség tehát csatlakozásunk idejére sokkal differenciáltabb képet mutat majd, mint manapság, az agrárpolitika mellett nagyobb hangsúlyt kapnak más fontos, ill. egyre fontosabbá váló közösségi politikák (mint a vidékfejlesztés, a környezetvédelem, a kül- és biztonságpolitika stb.). Még inkább az egyensúlyra törekvés jellemzi majd a pénzügypolitikát, ami nem feltétlenül pozitív hatású integrációs támogatottsági esélyeinket latolgatva, ugyanakkor a Strukturális Alapok fontosságának erősödése gazdasági fejlettségük jelenlegi szakaszában egyértelműen előnyöket hordoz számunkra.

Az EU AGENDA 2000 c. dokumentumból látható, hogy

A csatlakozás tervezett időpontjában a jelenlegi EU-t jellemző feltételrendszer, lényeges elemeit tekintve, érvényét veszti vagy módosul.

Néhány elemét ezen változásoknak már ma is sejteni lehet.

Az ún. kemény maghoz való tartozás feltételeit meghatározó konvergenciakritériumok komoly áldozatokat követelnek az EU gazdaságilag erős pozícióban levő tagállamaitól is, nemhogy a szegényebektől.

egyre fontosabbá válik az élelmiszerbiztonságra való törekvés, a környezetvédelem kérdésköre, a környezeti terhelés csökkentésére irányuló ösztönzés a biodiverzitás¹ lehetőségének biztosítása és a mezőgazdaság multifunkcionális jellegének elismerése. Mindezen felismerések és célrendszerre fogalmazott elvek új lehetőségeket nyitnak az újonnan csatlakozó országok számára is. Mindemellett, hogy az egységes belső piacon nagyobb teret kap a komparatív előnyök érvényesíthetősége (előnyösebb helyzetbe jut a versenyképesebb árutermelés), egyre szélesedő és jelentőségében is növekvő lesz a szociális indíttatású és környezetvédelmi megfontolású termelés ill. tájhasznosítás, értékmegővítés, a biológiai sokszínűség támogatása.

A jövő és a csatlakozáskori gazdasági környezet tehát egy, a versenyszférát és a szociális megfontolású mezőgazdaságot élesen külön kezelő, az intenzifikálást fékező, az extenzifikálást díjazó rendszerként kell elképzelni, melyben a magyar agrárgazdaság egyrészt a nemzetközi versenyképessége révén hódíthat kvótákkal nem fékezett és vámokkal nem terhelt piacokat az Unió egységes belső piacán, másrészt a Strukturális Alapok révén leszakadó térségei, kedvezőtlen adottságú vidékei számára lesz képes közösségi források bevonására.

A vázolt célrendszerből adódnak feladataink is. Így erőteljesebben kell törekednünk a termelés versenyképességének javítására, az ezt szolgáló támogatási elemek erősítésére. Így tovább kell folytatnunk:

- a műszaki korszerűsítés, technológiai fejlesztés támogatását,
- a meglévő kapacitások rekonstrukcióját és az infrastruktúra komplex fejlesztésének támogatását,
- a társulások, értékesítő, beszerző szövetkezetek alakulásának támogatását,
- az integrációk erősítését,
- a termelési alapok hatékonyabb használatát elősegítő tagosítást és a földkoncentráció elősegítését.

¹ A biodiverzitás, azaz biológiai sokszínűség, mint fogalom, ehelyütt (az adott szövegkörnyezetben) a biológiai sokszínűség megőrzését biztosító agrárkörnyezet-védelmi politikát jelenti. Legfőképpen az EU extenzivitási programjai, a környezeti terhelést csökkentő beavatkozásai, a táj adottságaival adekvát termelési szerkezet és hasznosítási mód preferálása tartozik ehhez a fogalomkörhöz. A biodiverzitás megőrzésére irányuló beavatkozások révén színesebbé válik a mezőgazdaság termékkínálata, a művelt kultúrák és tenyészített állatfajok köre, a termelési funkciók háttérbe szorulásával, a természeti környezet igényeit figyelembevevő termelési szerkezet kialakításával harmonikusabb egységbe kerül természet és mezőgazdaság, megvalósulhatnak a tájvédelmi szempontok érvényesítésére, az élő környezet eredeti állapot szerinti fenntartására, vagy annak helyreállítására irányuló törekvések, egyúttal (az extenzív gondolkodásra való visszatérés révén) nagyszágrendekkel csökkenthető a mezőgazdasági eredetű környezetszennyezés.

Mindemellett intézményi hiányosságaink fokozottabb felszámolására, a belső piacok stabilitásának fokozására, a pénzügyi infrastruktúra fejlesztésére, az élelmiszerbiztonság, élelmiszerellenőrzés fokozására, az információáramlás és a piaci információs rendszer fejlesztésére, termékeink piaci fogadtatásának javítására (promócióra és a közösségi marketingre), a kereskedelmi logisztika fejlesztésére az eddigieknél fokozottabb figyelmet kell fordítanunk.

A versenyszférán kívüli agrártevékenység segítése érdekében elő kell készülnünk:

- az EU vidékfejlesztési támogatásainak fogadására,
- a programalkotás és a regionális intézményrendszer fejlesztésére,
- a kistérségi kibontakozási programok és a helyi önismeret fejlesztésére,
- hátrányaink, relatív elmaradottságunk prezentálására és az EU strukturális támogatásai érdekében a szaktanácsadói hálózat megszervezésére.

Mindehhez a versenyképesség javítására van szükség a versenynek leginkább kitett területeken és ehhez nem csupán a technológiai fejlesztést, hanem az információáramlás gyorsítását, az integrációk erősítését, az értékesítő, beszerző, önszervező szövetkezetek kialakítását is segítségül kell hívni.

A kedvezőtlen adottságú vidékek támogatáshoz juttatása érdekében komplex fejlesztési terveket kell kidolgozni.

Menetrend

A csatlakozási tárgyalások ideje alatt intenzív jogi és harmonizációs munka kell. Különösen azokra a területekre kell koncentrálnunk, ahol az EU ún. AVIS-a a kérdőívekre adott válaszaink nyomán hiányosságokat jelzett, jóllehet agrárgazdaságunk harmonizációs munkáját az EU elismeréssel illette.

Az 1997. júniusában ismertté vált kritika hatására ez év januárjától Agrárintervenciók Központ kezdte meg működését a minisztérium Agrárrendtartási Hivatalán belül, melyet a csatlakozás tényleges időpontjáig alkalmassá kívánunk tenni az EU agrártámogatásainak ügyintézésére és a kifizetések ellenőrzésére. A központi kifizetőhely felállítása és működésének megszervezése mellett 1998-tól átfogó reformot indítottunk az exportrezsim működtetése terén is, hiszen a piacrajutási támogatásokon belül jelentősen csökkentettük a közvetlen exporttámogatások szerepét, és a támogatás odaítélésének mechanizmusát is átalakítottuk (pl. automatikus normatív támogatások helyett a piaci helyzet változásától függő,

kvótákra darabolt pályázatási rendszer lép életbe, a támogatást az eltérő piaci akadályoknak megfelelően alakítjuk). Ugyanakkor nagyobb szerepet kapnak a költségcsökkentést eredményező és a minőségjavítást célzó támogatási elemek. Konkrét lépéseket tervezünk néhány alapvető mezőgazdasági termék belpiacának stabilizálására (mint a gabonafélék, vágóállat, tej stb.) és a piaci zavarok megelőzésére, ill. a piaci zavarok kezelésére.

Ezek mellett a termékminőség biztonságának fokozása agrártámogatási rendszerünk prioritásává vált, intézményrendszerünk szerves részét alkotja.

Ehelyütt érdemes megemlítenünk, hogy a Magyar Élelmiszerkönyv több mint 100 közösségi minőségi előírást tartalmaz és célunk az Élelmiszerkönyv mindhárom kötetének naprakésszé tétele. Támogatási rendszerünk preferálja a mezőgazdasági termékellátásban is az ISO 9000 szerinti minőségbiztosítási és a HACCP rendszerek kiépítését.

Versenyképességünk javításának fontos intézményi háttérét jelenti miniszter által létesített és idestova már a második éve működő közösségi agrármarketing szervezet. Ezen intézményünk élelmiszertermékeink hazai piacának bővítését és nemzetközi versenyképességünk növelését hivatott szolgálni. Országimázs-építést, a termékeink iránti kereslet élénkítését, minőség- és eredetjelző védjegyek bevezetését és elterjesztését várjuk a szervezettől.

Az EU-hoz való csatlakozás előkészítése érdekében 1996. eleje óta 16 szakmai, ágazati harmonizációs munkacsoport működik a tárcánál. Feltáró, elemző és javaslatkészítő tevékenységük alapvető fontosságú a pozíciós dokumentum kidolgozásához és nélkülözhetetlen derogációs igényeink megfogalmazásához. Az erre alapozott értékelő munka még tavaly ősszel elkészült és elkészült egy 2002-ig szóló, fél évekre lebontott, a legfontosabb jogi, intézményi, szervezeti változtatásokat tartalmazó akcióterv is.

A kidolgozott akcióterv módot nyújt arra, hogy a ma még meglehetősen széles skálán megfogalmazható derogációs² igényeink számát a csatlakozásig eltelt néhány év alatt önerőből, esetleg az EU PHARE programja segítségével, ill. az előcsatlakozásra szánt pénzalapok felhasználásával érdemben csökkenthessük.

² Valamely törvény (részbeni) hatályon kívül helyezése

”
Versenyképességünk javításának fontos intézményi háttérét jelenti a második éve működő közösségi agrármarketing szervezet.

◆
Országimázs-építést, a termékeink iránti kereslet élénkítését, minőség- és eredetjelző védjegyek bevezetését és elterjesztését várjuk a szervezettől.

”

Célunk a felkészülési folyamat gyorsításával és szervezettebbé tételével az, hogy kisszámú és valóban nagy gazdasági hatású kérdésekben jelezzünk derogációs (ideiglenes eltérési) igényt az Unió érvényes szabályozásához képest.

Ismételten fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy a jelenlegi szabályozás és költségvetési arányok az EU-ban csak 1999-ig érvényesek. A 2000 és 2006. közötti időszak pénzügyi megalapozása az agrárpolitika újragondolását igényli a közösségen belül is. Jóllehet, az EU az 1992-ben elkezdett reformfolyamat továbbvitelét tervezi, az

AGENDA 2000 c. dokumentumban felvázolt bizottsági javaslat éles viták keretében érlelődik.

A világ meghatározó régióiban a nemzeti, ill. a közösségi agrárpolitika alakításában egyre inkább érződik az a felismerés, hogy a mezőgazdaság nem pusztán az élelmiszer-alapanyagok előállításában, az ipari felhasználásra szánt mezőgazdasági termékek termelésében fontos és meghatározó gazdasági tevékenység. Szerepe egyre inkább felértékelődik a vidéki táj alakításában, a vidék népességmegtartó képességének javításában, az ott élők életszínvonalának emelésében, a természeti környezet védelmében.

A lakosságot ugyanakkor mindinkább foglalkoztatják olyan kérdések is, mint az élelmiszerek biztonsága, a mezőgazdasági termelés etikai normáinak betartása, a termelés folyamatában felhasznált kémiai anyagok környezetre gyakorolt hatása, vagy az új technológiák (mint a géntechnológia) terjedése. Nem egyszerűsíthető le tehát a versenyképesség kérdése a kondíciókra és a munkakultúrára, a gazdasági méret és gazdálkodási hatékonyság kérdéseire. Fontos, hogy a piaci igények változására megfelelő módon és eredményesen reagáljunk.

Szerzőnk a
Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium főtanácsosa